

DEUİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı / 2021, ss. 537-567.

HACI BEKTÂŞ VELÎ'NİN MAKÂLÂTI BAĞLAMINDA İNANÇ VE AHLÂK ÖĞRETİLERİ*

Nesrin SOFUOĞLU**

ÖZ

Kültür tarihimizi mayalayan en büyük şahsiyetlerinden biri olan Hacı Bektâş-ı Velî'nin kendi döneminden itibaren her devirde pek çok seveni ve takipçisi olmuştur. “Bektâşîlik” tarikatını teşekkül ettiren Hacı Bektâş-ı Velî, “Makâlât” isimli eserinde tarikatının temel öğretileri olan “Dört Kapı-Kırk Makam” anlayışını ele almıştır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin din, ahlâk ve tasavvuf anlayışını ortaya koyduğu en önemli eseri olan “Makâlât”ın temel amacı insanın Allah’a lâyık bir kul yani “insân-ı kâmil” olması için yerine getirmesi gereken inanç, ibâdet ve ahlâk doktrinlerini kazandırmaktır. Bunun için Hacı Bektâş-ı Velî eserinde, “Tevhid”in yani Allah’ın birliğinin ne olduğunu, “îmân” ve “mârifet” anlayışını açıklamıştır. “*Kendini bilen Rabbini bilir*” ilkesine binaen “Âdem”i yani insanı; insanın yaratılış gayesini, fiziksel ve rûhî donanımlarını, sıfatlarını bildirilmektedir. Bir de “Şeytan”ı anlatan bir bölüm bulunmaktadır ki burada kendini tanıma ve Allah’a ulaşma yolunda insanın nefsiyle mücadelesindeki en büyük düşmanı olan şeytani tanınması hedeflenmektedir.

Bu çalışmada Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı bağlamında yukarıda zikredilen inanç, ibâdet ve ahlâk ilkeleri ile öğretileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektâş-ı Velî, Makâlât, Ahlâk, Mârifet, Dört Kapı Kırk Makam

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye, e-mail: nesrin.yalcin@deu.edu.tr., ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7685-805X>

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 06/12/2021

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 20/12/2021

HAJİ BEKTASH VELİ'S THE CONTEXT OF MAKALAT FAITH AND ETHICS TEACHINGS

ABSTRACT

Hacı Bektaş-ı Velî is one of the greatest people who contributed to the formation of our cultural history. Hacı Bektaş-ı Velî's has had many admirers and followers in every era since his time. Hacı Bektaş-ı Velî shaped the "Bektashism" sect and in his work named "Makâlât" he dealt with the understanding of "Four Doors-Forty Positions", which were the basic teachings of his order. In his most important work, which is "Makâlât", Hacı Bektaş-ı Velî revealed his understanding of religion, morality and mysticism. His aim is to gain the belief, worship and moral doctrines that a person must fulfill in order to be a worthy servant of Allah, that is, a "perfect human being". For this reason, Hacı Bektaş-ı Velî had explained in his work what mean of "tevhid", that is the unity of Allah, and the understanding of "faith" and "knowledge". "Adam", that is, human; based on the principle of "who is knows himself, he knows his God", in His book; He explained the purpose of creation of man, his physical and spiritual equipment, and his attributes. There is also a section about "the Devil". In this section, it was aimed to get to know the devil, who is the biggest enemy of man, in his struggle with his ego in the way of knowing himself and reaching God.

In this study, the belief, worship and moral principles and teachings described above in the context of "Hacı Bektaş-ı Velî's" Makâlât will be emphasized.

Keywords: Hacı Bektash Velî, Makalat, Faith, Ethics, Teachings

GİRİŞ

Kültür tarihimizi mayalayan en büyük şahsiyetlerinden biri olan Hacı Bektaş-ı Velî önemli bir mütefekkir ve mutasavvıftır. Hacı Bektaş-ı Velî, Anadolu ve Balkanların Türkleşmesinde ve Müslümanlaşmasında büyük bir rol üstlenmiş, halkın inanç ve ahlâkını güçlendirmede çok etkili bir mânevî önder olmuştur. Kendi döneminden itibaren her devirde pek çok seveni ve takipçisi bulunan Hacı Bektaş-ı Velî'nin günümüz Anadolu ve Balkan halkı üzerinde etkileri halen devam etmektedir.

"Bektâşîlik" tarikatının kurucusu olan Hacı Bektaş-ı Velî "Makâlât" isimli eserinde öğretilerini bizzat kaleme almıştır. Hacı Bektaş-ı Velî'nin din, ahlâk ve tasavvuf anlayışını ortaya koyduğu en önemli eseri olan "Makâlât"ın amacı, insanın Allah'a lâyık bir kul yani "insân-ı kâmil" olması için yerine getirmesi gereken inanç, ibâdet ve ahlâk doktrinlerini

kazandırmaktır. Hacı Bektâş-ı Velî eserinde, aynı zamanda İslâm Dini'nin temel inanç ve ahlak değerleri olan, tarikatının temel öğretilerini “Dört Kapı - Kırk Makam” anlayışı ile ele almaktadır. Buna binâen Hacı Bektâş-ı Velî “tevhid”in yani Allah'ın birliğinin ne olduğu, “îmân” ve “mârifet” anlayışı, kulun söz konusu mertebelerin gereğini yerine getirmesine yardımcı olacak temel kazanımları edinebilmesi için “Âdem”i yani insanı; insanın yaratılış gayesini, fiziksel ve rûhî donanımlarını, sıfatlarını tanımlamaktadır. Bir de “şeytan”ı anlatan bir bölüm bulunmaktadır ki bununla kendini tanıma ve Allah'a ulaşma yolunda insanın nefsiyle mücadelesindeki en büyük düşmanı olan şeytanı tanıması hedeflenmektedir.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Hayatı:

Hacı Bektâş'ı Velî kaynaklarda asıl adı “Muhammed” olarak geçmekle birlikte “Bektâş” adıyla şöhret bulmuştur. Büyük ihtimalle hacca gittiği için isminin başına “Hacı” unvanını almış olmalıdır. “Velî” lakabı ise onun tasavvufî kimliğinin bir göstergesidir.¹

Babası altıncı İmam Mûsâ Kâzım'ın torunlarından Horasan hükümdarı İbrâhim-i Sâni es-Seyyid Muhammed, annesi Nişaburlu âlim Şeyh Ahmed'in kızı Hâtem (veya Hatme) hâtundur. Hacı Bektâş-ı Velî'nin “Seyyid” olduğu yani Hz. Ali soyundan geldiği kabul edilir.²

Hacı Bektâş-ı Velî'nin, Mevlânâ, Hacı Sultan, Akçakoca, Sarı Saltuk, Osman Bey, Alâeddîn Keykûbâ, Baba İlyâs-ı Horasânî, Yunus Emre ve Ahî Evran gibi XIII. Yüzyıl ileri gelenleri ve mutasavvıfları ile aynı dönemde yaşadığı ve görüştüğü bildirilmektedir.³ Kaynakların pek çoğu onun 1209-1210 yılında doğduğunu ve 1270-1271 yılında vefat ettiğini haber vermekle birlikte, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde dünyâya gelip XIV. yüzyıl başlarında vefat ettiğini, dolayısıyla XIV. asrın ilk

¹ Ali Yılmaz, vd., *Makâlât* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 13.

² Yılmaz, vd., *Makâlât*, 13; Bayram Ali Çetinkaya, “Bir Anadolu Ereni Hacı Bektâş-ı Velî: Hayatı, Eserleri ve İnsan Anlayışı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1999), 345-356.

³ Yılmaz, vd., *Makâlât*, 14-16.

yıllarını yani Osman Gazi'nin ilk saltanat yıllarını idrak ettiğini söyleyenler de vardır.⁴

Her ne kadar menkıbelerde Ahmed Yesevî ile görüştüğü ve onun irşadı ile Anadolu'ya gönderildiği rivayet edilse de tarihen bu mümkün görülmemektedir. Hacı Bektâş-ı Velî Nişabur'da doğmuş ve Ahmed Yesevî'nin halifesi Lokmân Pârende'nin yanında yetişmiştir.⁵ Daha sonra Anadolu'ya gelerek en eski ismi "Karayol" olan "Sulucakarahöyük"e yerleşmiştir.⁶ O zamanlarda Kırşehir'e bağlı bulunan "Sulucakarahöyük" Hacı Bektâş-ı Velî'nin etkisi ile zamanla onun adı ile anılmaya başlamıştır. "Hacı Bektaş" ilçesi bugün "Nevşehir" sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Ahî Evran ile olan münâsebeti dolayısıyla zaten Horasan kökenli olan "fütüvvet" teşkilatı ve "ahîlik" geleneği ile de irtibatlandırılmasına sebep olmuştur.⁷

Kendisi de aynı zamanda bir kahraman ve gâzî olan Hacı Bektâş-ı Velî Osmanlı'da "Yeniçeri Ocağı"nın da pîri kabul edilmektedir. Bu durum onun Osmanlı topraklarında hem idareciler hem askeri sınıf hem de mutasavvıflar üzerindeki etkisinin bir sonucu olarak görülür.⁸ Abdal Mûsâ gibi ilk Osmanlı fetihlerine katılan ve Yeniçeri teşkilatının kurulmasını sağlayan kişilerin Ahîlik, gâzîlik ve Hacı Bektâş geleneğine bağlı bulunmalarından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.⁹

⁴ M. Fatih Köksal, "Hacı Bektaş-ı Velî'nin Ölüm Tarihi Hakkında", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 98 (2021), 11-40.

⁵ Seyfullah Korkmaz, "Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş-ı Velî Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 (2001), 325-355.

⁶ Abdurrahman Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), 24-30.

⁷ Harun Yıldız, "Hacı Bektaş Velî ile Ahi Evran İlişkisi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 61 (2012), 197-201.

⁸ Yüksel Gülsoy, "Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin Velâyetnâme'ye Göre Söylencevi Kimliği ve Türk Tasavvufu Üzerindeki Etkileri", *Hacı Bektaş-ı Velî ve Takîpçileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2020), 287-305.

⁹ Fahri Maden, "Yeniçerilik-Bektaşilik İlişkileri ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşiler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 73 (2015), 174-183.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Eserleri:

Hacı Bektâş-ı Velî'nin en önemli eseri Makâlât'dır.¹⁰ Ayrıca Kitâbü'l-Fevâid,¹¹ Fâtihâ Sûresi Tefsiri,¹² Besmele Şerhi,¹³ Hadîs-i Erbaîn,¹⁴ Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye,¹⁵ Şathiye,¹⁶ Nasayih (Nasihatler)¹⁷ gibi eserleri bulunmaktadır. Son olarak Velâyet-nâme (Vilâyet-nâme ya da Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî) Hacı Bektâş-ı Velî'ye isnat edilen fakat ölümünden sonra onun ve dönemin diğer mutasavvıflarının kerametlerini anlatan bir menâkıb-nâmedir.¹⁸

HACI BEKTÂŞ-I VELÎ'NİN MAKÂLÂTI

“Makâlât” Hacı Bektâş-ı Velî'nin en önemli eseridir. Eser üzerine yapılan çalışmalara göre Makâlât'ın başındaki şu ifadeler eserin Hacı Bektâş-ı Velî'ye ait olduğunu göstermektedir:

“Hâzîhî Makâklât-ı Şerîf-i Hazret-i Hümkâr Hacı Bektâş-ı Velî kaddesallâhü sraahü'l-azîz. . . Çün selâm ve salât ol Resûlullâh Hazretlerine

¹⁰ Eser için bkz. M. Esad Coşan, *Hacı Bektâş-ı Velî Makâlât*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doçentlik Tezi, 1971); M. Esad Coşan, *Hacı Bektâş-ı Velî Makâlât*, sad. Hüseyin Özbay (İstanbul: Seha Neşriyat, 1986); Yılmaz, vd., *Makâlât*; Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*.

¹¹ Bkz. Hacı Bektaş Velî, *Fevaid*, haz. Baki Öz (İstanbul: Horasan Yay. 2008).

¹² Bkz. Hacı Bektaş Velî, *Fatihâ Tefsiri*, haz. Hüseyin Özcan (İstanbul: Demos Yay. 2011); Yaşar Şimşek “Hacı Bektaş Velî'nin Fatihâ Tefsirinin Bilinmeyen Bir Nüshası”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 77 (2016), 235-256.

¹³ Bkz. Rüştü Şardağ, *Her Yönüyle Hacı Bektâş-ı Velî ve En Yeni Eseri Şerh-i Besmele* (İzmir: Karınca Matbaacılık, 1985).

¹⁴ Bkz. Nurgül Özcan, "Hacı Bektaş Velî'nin Hadis-i Erbaîn Adlı Eseri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 0/64 (2012), 77-96.

¹⁵ Bkz. Hacı Bektaş Velî, *Makâlât-ı gaybiyye ve kelimât-ı ayniyye*, haz. Gıyasettin Aytaş; Hacı Yılmaz (Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi, 2009).

¹⁶ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Hacı Bektaş-ı Velî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 14/ 455-458.

¹⁷ Bkz. Ocak, “Hacı Bektaş-ı Velî”, 457.

¹⁸ Eser için bkz. Hacı Bektaş-ı Velî, *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî: Vilâyet-nâme*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, (İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1958); Bedri Noyan, *Hacı Bektaş-ı Velî Manzum Vilâyetnamesi* (İstanbul: Can Yay., 1996); Hamiye Duran, *Velâyetnâme* (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2007).

ve âline olduktan sonra ol esrâr sözlü ve kelecisi tuşlu ve latîf sözlü ve güler yüzlü ve Makâlât ıssı ve şeri'at sıyı ve tertib-i ma'rifet ve genc-i bakâkat ve makâm ehli sevmedi cehli ve sâhib-i genç-i ulûm o kutb-ı ma'lûm Sultân Hacı Bektâşiyü'l-Horasânî kaddesallâhü sırahü'l-aşîz ol dîn çerâğı îmân nûrinun yağı ve erenlerin turağı böyle beyân kalur kim...¹⁹

Makâlât'ın aslının Arapça olduğu bilinmektedir. Bu ifadeler muhtemelen tercüme eden kişi tarafından yazılmıştır. XV. Asır menâkıb-nâmelerinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı'nı Saîd Emre adında bir şair dervişin tercüme ettiği bildirilmektedir. Saîd adlı bu kişinin Molla Sa'deddîn olduğu kabul edilmektedir. Makâlât'ın tercüme nüshalarındaki şiirler de bu kişiye aittir.²⁰ Makâlât'ın Arapça aslı²¹, mensur tercümeleri²² ve bir de manzum çevirisi bulunmaktadır.²³ Manzum çeviriyi yapan Hatiboğlu Muhammed eserinde şöyle demektedir:

Bize vâcib durur kim iy gül-endâm
Bu sözi âhır itmekde ser-encâm (1411)

Neye irişti hicretün hisâbı
Kamar kaç yıldan almışdur nisâbı (1412)

Sekiz yüz ikinci yılda iy yâr
*Muharrem âhir*indeydi bu güftâr (1413)

Tamâm oldı bu sözün aslı ma'lûm
Arapça nesr iken okındı manzum (1414)

¹⁹ Yılmaz, vd., *Makâlât*, 19-20.

²⁰ Yılmaz, vd., *Makâlât*, 19-22; Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 158.

²¹ Makâlât'ın Arapça nüshaları için bkz. Yılmaz, vd., *Makâlât*, 23; Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 157; M. Esad Coşan, "Hacı Bektâş ve Makâlâtı'nın Arapça Aslı Hakkında", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 45 (2013), 1-38.

²² Makâlât'ın mensur tercüme nüshaları için bkz. Yılmaz, vd., *Makâlât*, 24; Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 157.

²³ M. Esad Coşan, *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1965); Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 287-342.

Velîkin ma'nâ tağyir olmadı hîç
Ma'ânî kanda varsa olmadı pîç (1415)²⁴

Hatiboğlu bu beyitlerle, eseri 1409 yılının Muharrem ayının sonlarında kaleme aldığını, eser Arapça nesir halinde iken manzumeye çevrildiğini lâkin bu çeviri sırasında mananın hiç değiştirilmediğini bildirmektedir.

Makâlât ayrıca 1925'te Ali Ulvi Baba tarafından Osmanlı Dönemi alfabeti ile de neşredilmiştir.²⁵

Makâlât'ın Arapça nüshaları üzerine Prof. Dr. Esad Coşan'ın doçentlik tezi bulunmaktadır.²⁶ Esad Coşan'ın bu çalışması daha sonra Hüseyin Özbay tarafından sadeleştirilerek basılmıştır.²⁷ Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Alevî-Bektâşî Klasikleri kapsamında Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş ve Ali Öztürk'ün ortak çalışması ile araştırma, orijinal metnin tıpkıbasımı ve sadeleştirilmesi yapılmıştır.²⁸ Abdurrahman Güzel de eserin hem Esad Coşan'ın Arapça tercümesini hem de manzum çevirisini kapsayan karşılaştırmalı bir baskısını daha yayınlamıştır.²⁹ Bu çalışmada Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı ele alınırken zikredilen bu çalışmalardan faydalanılmıştır. Hacı Bektâş-ı Velî ve Makâlâtı üzerine yayınlanmış daha pek çok eser, bildiri ve makale bulunmaktadır.

Manzum Makâlât çevirisinde bu konunun hülâsâsı şöyledir:

Makâlât ıssı ol şâh-ı Horâsân
Ana ikrâr edenler buldı îmân (205)

²⁴ Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 340.

²⁵ Bkz. Ali Ulvî Baba, *Bektâşîlik Makâlâtı*. çev. İsmail Kasap - Yusuf Turan Günaydın (İstanbul: Horasan Yay. 2006).

²⁶ Coşan, *Hacı Bektâş-ı Velî Makâlâtı*; Coşan, *Makâlât-ı Hacı Bektâş-ı Velî İnceleme, Manzum ve Mensur Metin, Sadeleştirme*, ed. Necdet Yılmaz, (İstanbul: Server İletişim Yay. Akademik Çalışmalar Serisi, 2013).

²⁷ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, 1-63.

²⁸ Yılmaz, vd., *Makâlât*, 1- 144.

²⁹ Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 1-398.

Ol esrâr sözlü kelecisi tuzlu
Güler yüzlü vü hem şîrîn sözlü (206)³⁰

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı'nın Muhtevâsı:

Makâlât dînî-tasavvufî bir eserdir. “Dört Kapı - Kırk Makam” tasavvuf kültüründe tarîkât mensubunun Allah’a erişmek için geçeceği maddî ve mânevî aşamalarıdır. Bu esaslar, inanç, ibâdet ve ahlâka dair dînî ve tasavvufî kaidelerdir. “Dört kapı” her tarîkatta aynıdır.

Şerîat, tarîkat yoldur varana
Hakîkat, mârifet andan içeru (290/8)³¹

Diyan Yunus Emre’de ve hemen bütün mutasavvıf şairlerde bu dört kapı değişmez bir ilkedir.

“Dört kapı” sırasıyla “Şerîat”, “Tarîkat”, “Mârifet” ve “Hakîkat” mertebeleridir. Makamlar ise tarîkatlar arasında bazı küçük farklılıklar göstermektedir.

Ahmed Yesevî Fakr-nâme isimli eserinde “Dört Kapı - Kırk Makam” esasına göre tarîkâtını tanzim etmiş ilk Türk sûfîsidir.³² Yesevî’nin Hikmetleri’nde ise “dört kapı”nın anlatıldığı manzûmeler bulunmaktadır.

Şerîatın şartlarını bilen âşık,
Tarîkatın makâmını bilir dostlar,
Tarîkat işlerinin tamâm eyleyip,
Hakîkatın deryâsına batar dostlar (75/1)³³

Yesevî’nin en güçlü takipçisi olan Hacı Bektâş-ı Velî de, Makâlâtı’nda tarîkâtının öğretisini “Dört Kapı - Kırk Makam” esası üzere sistemleştirmiştir. Hatiboğlu manzûmede şöyle der:

³⁰ Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 295.

³¹ Mustafa Tatçı, *Dîvân-ı İlahiyât* (İstanbul: H Yay., 2014), 452.

³² Kemal Eraslan-Necdet Tosun, *Yesevî’nin Fakr-nâmesi ve İki Farsça Risalesi* (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yay., 2017).

³³ Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, ed. Mustafa Tatçı (Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2017), 175.

Şerî'at sâhibi, şâh-ı tarîkat
Ma'ârif tertîbi genc-i hakîkat (207)

Makâm ehli vü sevmez cehli iy yâr
Sâhib-i genc oldur 'ilm-i esrâr (208)

Oldur kutb hem aktâb sultân
Hâcî Bektâş durur mülk-i Horâsân (209)³⁴

Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâme'sindeki "Dört Kapı - Kırk Makam" anlayışı ile Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlât'ındaki "Dört Kapı - Kırk Makam" anlayışı birçok benzerlikler gösterir. "Dört Kapı"da zikredilen "kırk makam"dan otuzu birbiriyle aynıdır. Diğer on tanesi ise ya ifade farkından ya da maddelerdeki yerleri bakımından farklılık arz etmektedir. Güzel'in yaptığı bu karşılaştırmaya göre Yunus Emre, Ahmed Yesevî ve Hacı Bektâş-ı Velî'nin "Dört Kapı - Kırk Makam" anlayışlarında büyük ölçüde ortaklıklar vardır.³⁵

Dört kapıdur kırk makam yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilâyet derecesi (351/13)³⁶

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlât'ın ikinci babının başlangıcında bildirdiğine göre: "*Âdem, Tanrı'ya kaç makamda irer, anı bildirir.*"³⁷ Yani kul, Tanrı'ya kaç makamda erer, O'na dost olur onu bildirir demektedir.

Makâlât'ın temel amacı kulun Allah'a lââyık bir insan yani "insân-ı kâmil" olması için yerine getirmesi gereken inanç, ibâdet ve ahlâk doktrinlerini kazandırmaktır. "İnsân-ı kâmil" ise; "Allah'ın her mertebedeki tecellilerine mazhar olan insan"³⁸ anlamında tasavvufî terim olup, Muhyiddin İbn-i Arabî tarafından tasavvuf anlayışına yerleştirilmiştir. Bu insan modeli dîni-ahlâkî ve tasavvufî emirleri içselleştirmiş, fikrî ve tecrübî olarak tam anlamıyla yerine getiren, îmân ve

³⁴ Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 295.

³⁵ Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 43-64.

³⁶ Tatçı, *Dîvân-ı İläbiyât*, 496.

³⁷ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 10.

³⁸ Mehmet S. Aydın, "İnsân-ı Kâmil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2000), 22/330.

mârifet sahibi, kâinattaki her şeyin varlık sebebini anlamış mükemmel insandır. Tasavvufî anlamda “Dört Kapı - Kırk Makam”ı geçmiş, her bir mertebeyi tamamlamış kişidir.

Bunun için eserde “Dört Kapı - Kırk Makam” anlayışına geçmeden önce birinci babında insanın bu mertebelerin gereğini yerine getirmesine yardımcı olacak temel kazanımları edinebilmesi için ilk olarak “Âdem”i yani “insan”ı, insanın yaratılış gayesini, fiziksel ve rûhî donanımlarını, sıfatlarını bildirmektedir. Zira insan ancak kendini tanıyabilirse Allah’ı tanıya bilecektir. İşte bu tasavvuf anlayışının temelinde yatan ilkelerden birisi olan “*Nefsini bilen Rabbini bilir*”³⁹ sırrıdır. Bu sebeple eserde “mârifet”in yani kendini ve Allah’ı bilmenin aslı anlatılmaya çalışılmıştır.

Bir de “şeytan”ı anlatan bir bölüm bulunmaktadır ki; bu bölümde kulun kendini tanıma ve Allah’a ulaşma yolunda insanın nefsiyle mücadelesindeki en büyük düşmanı olan şeytanı tanıması hedeflenmektedir.

Buna bağlı olarak Makâlât’daki bir diğer önemli mesele de “tevhid”in yani Allah’ın birliğinin ne olduğu meselesidir ki O’nu ancak mârifet ehli bilebilir. Bu sebeple Makâlât’ın bir bölümü de mârifet makâmının tevhid anlayışını bildirmektedir.

Eserdeki tüm bu düşüncelerin temelinde Kur’ân-ı Kerim, hadisler, Yusuf Hemedânî ve Ahmed Yesevî çizgisinde Hacı Bektâş-ı Velî’ye intikâl eden Horasan tasavvuf anlayışı ile İbn-i Arabî ve Sadreddîn-i Konevî etkisi bulunmaktadır.

Hacı Bektâş-ı Velî eserde her bir başlık altında konu ile ilgili âyet, hadis, kudsî hadis ve tasavvufun dayandığı temel doktrinleri delil olarak getirmiştir. Zaman zaman bazı bölümlerde hikâyeler (tahkiye), hikmet, nükte, latîfe, nidâ ve soru-cevap yoluyla anlatımı zenginleştirmiştir. Eserde ayrıca mütercim Molla Sa’deddîn’e ait manzumeler de bulunmaktadır.

³⁹ Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed b. Abdülhadî Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül-İlbâs ammâ İştebera mine'l-Ebâdîs alâ Elsineti'n-Nâs* (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1351), 2/262.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı'nın Bölümleri:

Makâlât, nüshalar arasında farklılıklar olmakla birlikte, bir mukaddime ile on bir bâb şeklinde tertip edilmiştir:⁴⁰

Mukaddime: Eser Besmele, hamdele, salvele ve (mütercim tarafından yazılmış olduğu düşünülen) Hacı Bektâş-ı Velî'nin methi ile başlamaktadır. Birinci Bâb: İnsanoğlunun dört unsurdan dört ayrı gürûh hâlinde yaratılışını ve her bir gürûhun özelliklerini ve yaratılışına uygun olarak yapacaklarını anlatır. İkinci Bâb: Ma'rifetin aslını beyân eder. Kulun Allah'a varmak için geçeceği dört kapının her birinin on makamı olduğu belirtilir ve "şerîat"ın ilk makamı olan "îmân" anlatılır. Üçüncü Bâb: "Şerîat"ın makamları hakkındadır. Dördüncü Bâb: "Tarîkat"ın on makamı hakkındadır. Beşinci Bâb: "Mârifet"in on makamı hakkındadır. Altıncı Bâb: "Hakîkat"ın on makamı hakkındadır. Yedinci Bâb: Mârifetin bilinen cevabını beyan eder. Sekizinci Bâb: "Şeytan"ın hallerini beyan eder. Dokuzuncu Bâb: Mârifet makâmının "tevhid" anlayışını bildirir. Onuncu Bâb: "Âdem" aleyhisselâmın sıfatını bildirir. On birinci Bâb: Âdem'in aleyhisselâmın sıfatını bildirir.

HACI BEKTÂŞ-I VELÎ'NİN MAKÂLÂTI'NDA İNANÇ, AHLÂK, İBÂDET ESASLARI VE TARİKATININ ÖĞRETİLERİ

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı'nda "Îmân":

Hacı Bektâş-ı Velî Makâlât'ta İslâm'ın ve tarîkatının temel öğretilerine geçmeden evvel birinci bölüme ilk olarak "îmân" bahsiyle başlamaktadır. Çünkü Allah'a îmân hem dînin hem de tasavvufun ilk şartıdır. İmân olmazsa hiçbirisi olmaz. İslâm dînine göre îmânın şartı altıdır: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmaktır.

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre; îmân ne "ten" ne de "cân" ile olur. Ona göre îmân "akıl" ile olur. Fakat herkesçe bilinen îmânın dil ve gönül üzere olduğudur. Allâh'a gönülden tanıklık yapmayan kâfirdir. Diliyle tanıklık yapıp da gönlü ile inanmayan da münâfıktır.

⁴⁰ Yılmaz, vd., *Makâlât*, 28-29.

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre; ibâdet îmândan ayırıcıdır ve îmân ibâdetidir. Her ibâdet îmân derecesine ulaşamaz; küfür de günahdır ama her günah küfür sayılmaz. Bu konuya şu âyetleri delil getirir: “*Muhakkak ki Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, ondan başkasını dilediği kimseler için bağışlar.*” (Nisâ 4/48,116)

Hacı Bektâş-ı Velî işte îmân konusunda insanoğluna şu âyeti hatırlatır: “*Rabbin Âdemoğulları'ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şâhit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? ‘Elbette öyle! Tanıklık ederiz’ dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, ‘Bizim bundan haberimiz yoktu’ demeyesiniz.*” (A'râf 7/172)

Rahmânın ve şeytanın aslını bilmek gerek diyen Hacı Bektâş-ı Velî, rahmânın aslının îmân, şeytanın aslının ise şüphe olduğunu bildirir. Ona göre îmâna şüphe katmak güçtür çünkü îmân akıl ile olur; akıl sultandır ve gönül içinde îmânın nâibidir. Sultan giderse nâib olmaz. Mesela: Îmân bir hazinedir; şeytan ise hırsızdır. Akıl hazinedardır. O halde hazinedar giderse, hırsız hazineyi ne eder? Düşünmek gerekir. Îmân insanın içinde başıboştur ona akıl sahip çıkar.

Hacı Bektâş-ı Velî'ni Makâlâtı'nda îmânın şartlarını özetle şöyle der: Allah'a inanmak, buyruğunu tutmak, yasakladığından sakınmak, îmândır. Allah'ın meleklerine inanmak, Kur'ân'ına ve diğer kitaplarına inanmak, Tanrı dostlarına (peygamberlere) inanmak, kıyamete inanmaktır. Ancak gerçek îmân için ihlâsla olmalıdır.

Hatiboğlu bu kaideleri şöyle ifade buyurur:

Pes imdi saklamak gerekdür iy yâr
Getürün Hakk yolunda sıdk-ı ikrâr (225)

Hüdâ nehy itdüğün bilmek gerek siz
Çalap buyurduğun tutmak gerek siz (226)

Eğer nehy itdüğünden yığlınasız
Bu yolda kendüzünüz tiz bulasız (227)⁴¹

⁴¹ Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 295.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı'nda "Dört Kapı - Kırk Makam":

Dört Kapı ile kastedilen dört esas: "Şerîat", "Tarîkât", "Mârifet" ve "Hakîkât"tır. Bunların her birisi de onar bölümden oluşmaktadır. Hatiboğlu şöyle ifade buyurur:

Buğur el Kutb-ı 'âlâm eydür iy yâr
Bu 'ilmün şarhını ol kıldı izhâr (403)

Kul ider kırk makamda Tanrı'sına
İnanmazsan tut işle gör (ü) sına (404)

Dürüst eylerse kul bu kırk makamı
İrer Hakk'a gider gönli sakamı (405)

On'ına hükmi der anun Şerî'at
Tarîkat on'ına kılur şurû'at (406)

On'ını Ma'rifet zabt eyler iy yâr
On'ı da Hakîkatundur kıl izhâr (407)

Tamâm bahş oldu uş ol kırk makâmum
Kılanlar bunı kabrinde yaka mûm (408)

Pes imdi vâcib oldu başlayavuz
Şerî'at güllerinden eşleyevüz (411)⁴²

Hacı Bektâş-ı Velî, Makâlâtı'nda "Dört Kapı - Kırk Makam"ı şu şekilde anlatır:

1. Şerîatın Makamları:

"Şerîat" Allah tarafından peygamber vasıtaıyla konulan zahiri hükümler, fıkıh kâideleri, hukûkî kurallar, insanın bedeni ve dünyâsıyla

⁴² Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 302.

ilgili dînî hususlardır. Şerîat, insanın dünyâ ve âhiret hayatını düzene koyması için gereklidir. İslâm Dînine göre bunlar İslâm'ın ve îmânın şartları şeklinde düzenlenmiş îmân, ibâdet ve ahlâk kurallarıdır. Makâlât'a göre şerîat kâideleri şunlardır:

1. İmân getirmek (İslâm'a göre îmânın şartları: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kıyâmet gününe, kazâ ve kadere inanmaktır.) 2. İlim öğrenmek. 3. Namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, gücü yetene hacca gitmek (Bunlar İslâm'ın Şartlarıdır), seferberlik olunca kaçmamak ve cenâbetten temizlenmek. 4. Helâl kazanmak ve fâizi haram bilmek. 5. Nikâh kıymak. 6. Hayız ve loğusalıkta nikâhlısıyla münasebeti haram bilmek. 7. Sünnet ve cemaat (yani ehl-i sünnet ve'l-cemaat) ehlinde olmak. 8. Şefkatli olmak. 9. Temiz yemek, temiz giyinmek. 10. Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i an'il-münker (yani iyiliği emredip kötülüklerden sakındırmak)tır.⁴³

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre şerîat olmasaydı yaratılanlar doğru yolu bulamaz, haramı helâli bilemez ve hiçbir şeyden haberi olmadan yaşayıp ölürlerd. Bu yüzden Allah Teâlâ şerîatını Kur'ân-ı Kerîmin'de apaçık insana bildirmiştir.

Pes imdi şerî'at olmayaydı
Halâyık toğru yolu bulmayaydı (220)

Ne mısmıl bellü olaydı ne murdâr
Bu işden kimse olmazdı haber-dâr (221)

Ne bileydi kişi ne göreydi
Her işün hill ü hırmın kim soraydı (222)

Çalab gösterdi hep yırlü yirini
Şerî'at ma'lûm itdi her birini (223)

⁴³ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 13-14; Yılmaz, vd., *Makâlât*, 29-30.

Ne kim var zikri der Kur'ân'da mutlak
“ve-lâ ratbin ve lâ yâbisin”⁴⁴ didi Hakk (224)⁴⁵

Bütün insanlar için uyulması gereken Allah'ın koyduğu kâideler olan “şerîat”ın kuralları eksiksiz olarak yerine getirilmeden bir sonraki aşama olan “tarîkat” kapısına erilemez.

2. Tarîkâtın Makamları:

“Tarîkat” Allah'a ermek için tutulan, bir takım kuralları ve âyinleri bulunan yoldur. Mutasavvıflara göre Allah'a ermede pek çok tarîk yani yol vardır. Herkes kendi meşrebine, rûhuna, zevkine ve dünyâ görüşüne uygun olanı seçmelidir. Bu yüzden taîkatlar farklı farklıdır. Yeseviyye, Nakşibendiyye, Kübreviyye, Mevleviyye, Halvetiyye gibi...

Bu yol içinde gey ola temîzi
Dilîle hôş tuta her bir azîzi (265)

Yolında pâk ola yana kül ola
Beher kapuda ışkıla kul ola (266)

Tarîkun fi'li tonı bu abâdur
Ve ger nî hod emekleri hebâdur (267)⁴⁶

Hacı Bektaş-ı Veli'nin tarîkatı da bunlardan birisidir. Makâlât'a göre Bektaşîğin “tarîkat” kapısının makamları şunlardır: 1. Tevbe etmek. 2. Mürîd olmak. 3. Saç kesmek. 4. Nefis savaşında mücâhede etmek ve olgunlaşmak. 5. Hizmet etmek. 6. Havf yani korku. 7. Ümit etmek. 8. Hırka, zenbil, makas, seccâde, subha (yüz taneli tesbih) ibrat (iğne) ve âsâ sahibi olmak, ibret ve hidâyet (Bunlar Bektaşîlikte tarîkat alâmetleridir.) 9. Sâhib-i makam (makam sahibi), sâhib-i cemiyet (cemaat sahibi-iç bütünlüğü), sâhib-i nasihat (nasihat sahibi) ve sâhib-i mahabbet

⁴⁴ En'am 6/59: “ وَلَا رُطْبٌ وَلَا يَأْسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ (...Ne toprağın karanlıklarında bir tane, ne de kuru ve yaş hiçbir şey yoktur ki, o herşeyi açıklayan Kitap'ta bulunmasın.)

⁴⁵ Güzel, Hacı Bektaş Veli ve Makâlât, 295.

⁴⁶ Güzel, Hacı Bektaş Veli ve Makâlât, 297.

(muhabbet sahibi) olmak. 10. Aşk, şevk ve Allah'ın zenginliği karşısında kendini fakir hissetmektir.⁴⁷

Hacı Bektâş-ı Velî'nin kendi tarikatının sembol ve erkânını belirlediği bu tarikat makamı insanı mârifet ve hakikat mertebelerine hazırlayan bir yoldur.

3. Mârifetin Makamları:

İlim, bilmektir. Âlim ise bilgi sahibi, ilim ehli kişidir. Dînî ve beşerî ilimler ile Allah'ın zâtını, sıfatlarını ve isimlerini ve bunların tecellilerinin “ilme'l-yakîn” derecesinde bilmedir. Ârif ise Allah Teâlâ'nın kendi zâtını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşâhede ettiği irfân sahibi kimsedir. Mârifet, sûfilerin rûhânî halleri yaşayarak, mânevî ve ilâhî hakikatleri tadararak iç tecrübe ile bizzat elde ettikleri bilgi, irfândır. Allah'ın varlığının ve birliğinin bu şekilde bilinmesine “mârifetullâh” denir ki bu da ancak nefsini bilerek, onu arındırarak, ibâdet, zikir ve çile çekerek olur.

Gel ehl-i ma'rifetden bir haber sor
Ne vechile kılur hidmâtların gör (277)
Bular su gibi olsalar gerekdür
Şu resme menzil alsalar gerekdür (278)

Su gibi arıtdı evvel kendüzini
Bular hem öyle itmekdür özini (279)⁴⁸

Hacı Bektâş-ı Velî'nin tasavvuf anlayışında “mârifet” kapısının makamları şöyledir: 1. Edeb. 2. Korku. 3. Perthizkârlık, haramdan sakınmak ve takvâ sahibi olmak. 4. Sabır. 5. Hayâ yani utanma duygusudur. 6. Cömertlik. 7. İlim. 8. Miskinlik, benlikten geçip insanın kendini Allah'a teslim etmesidir. 9. Mârifet sahibi olmak yani Allah'ı bilmek. 10. Kişinin kendini bilmesidir.⁴⁹

⁴⁷ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 15-18; Yılmaz, vd., *Makâlât*, 30-31.

⁴⁸ Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, 297.

⁴⁹ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 19; Yılmaz, vd., *Makâlât*, 31.

Hatiboğlu'nun ifadesiyle:

Dahi vardur hadîs hem Mustafâ'dan
Nebîler serveri kân-ı vefâdan (391)

Bile her kim okursa “arefe nefsehu”
Bunun soyıncadur hem “arefe rabbehu”(392)⁵⁰

Mutasavvıflar tarafından hadis olarak kabul edilen “*Kendi nefsinin bilip öğrenen, Rabbini de hakkıyla bilir*”⁵¹ mealindeki bu söz mârifetin şartı ve hakikat kapısının anahtarıdır.

4. Hakikatın Makamları:

Gerçek anlamındaki “hakikat” tasavvufta insanın kendi vasıflarından sıyrılarak Allah'ın vasfıyla vasıflanmasıdır. Bu da ancak tüm kapıları ve makamları bihakkın yerine getiren sâlik için mümkündür. Şeriat ile hakikat bir paranın iki yüzü gibi olup birisi olmadan diğeri olmaz. Hakikat özdür, ilm-i tasavvuftur; şeriat ise ilm-i fıkhıdır.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin tasavvuf anlayışında “hakikat” kapısının makamları şöyledir: 1. Toprak gibi alçak gönüllü ve verimli olmak. 2. Herkesi bir bilmek, kimseyi ayıplamamak. 3. Elinden gelen her iyiliği yapmak, hiçbir iyiliği esirgememek. 4. Dünyâda yaratılmış bütün nesnelere kendisinden emin olması, güvende hissetmesidir. 5. Mülkün tek sahibi Allah'a karşı itaatkâr olmak, O'na muhabbetini göstermek ki O vahdet evinde yani müminin gönlündedir. 6. Sohbet etmek ve hakikat sırlarını söylemek. 7. Seyr ü sülûka girmek. 8. Sır saklayabilmek. 9. Münâca'at yani Allah'a yalvarıp yakarmak. 10. Allah'ın varlığını ve birliği bilmek ve O'na ulaşmaktır. Fenâ fi'llâh bu şekilde olur.⁵²

Hakikat ehli toprak gibi tevazu sahibi ve verimlidir. Konuştuğunda hayrı söyler ve muhabbet ehlidir. Her şeyi Allah'tan bilir, kâinat kitabına bu nazarla bakar. Kendini arındırmış ve aslına dönmüştür:

⁵⁰ Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, 301.

⁵¹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/262.

⁵² Coşan, *Makâlât Hacı Bektaş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 20-22; Yılmaz, vd., *Makâlât*, 31.

Muhabbet kavmidür ehl-i hakikat
Kamu nesneyi bilür bir hakikat (327)

Bu kavlı içinde bilün assı nedür
Ki her nesne rücû'-i aslınadur (329)⁵³

İslâm dininin ve tasavvufun tüm inanç ve ahlâk kurallarını bizzat tecrübe yoluyla gerçekleştiren insan böylece her yönden hem Allah'ın hem de insanın nazarında mükemmelleşecektir. "İnsân-ı Kâmil" denen bu mertebeye ancak bu dört kapı ve kırk makamdaki her bir ilkenin tam olarak gerçekleştirilmesi ile ulaşılacaktır.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı'nda "İnsan":

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre Hak Teâlâ Âdem'i yani insanı "dört türlü nesne" den yaratmış ve buna bağlı olarak "dört bölük"e ayırmıştır. Bu "dört bölük"ün de "dört türlü ibâdet"leri, "dört türlü arzu"ları ve "dört türlü hal"leri vardır.

Buyurdu şöyle kim: 'Alâm-ı Sübhân
Dört türlü nesneden yaratdı insân (212)

O dörtten kim yaratdı anı Allâh
İşitdi cândan bu sözi olma güm-râh (213)

Buları dört gürûh kıldı hem ol Şâh
Dördini dört tâ'atda kodı Allâh (214)

Bularun dört dürlü ârzûsu vardur
Ve hem dört dürlü dahi hâli vardur (215)

O dördün biri toprak biri su bil
Üçüncü od durur dördüncüsü yil (216)⁵⁴

⁵³ Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 299.

⁵⁴ Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 295.

İnsanın yaratıldığı bu “dört türlü nesne” yani (anâsır-ı erba'a)'nın ilki “toprak”, ikincisi “su”, üçüncüsü “ateş” ve dördüncüsü “yel” yani (hava)'dır.

Yarattığı “dört bölük insan” a gelince:

Birinci Bölük: “Âbid”lerdir. Bunlar “şerîat” kavmidir ve asılları “yel” dendir. Yel (hava), hem şifa verici hem de kuvvettir. Bu sebeple âbidler gece gündüz Hakk'ın ibâdetinden ayrılmazlar. Nasıl ki yel esmeyince ekinler samanından ayrılmaz, bütün âlem kokudan helâk olursa bu dünyâda ne varsa; helâl, harâm, temiz ve pis hepsi şerîat ile mâlûm olur. Çünkü şerîat kapısı ulu kapıdır. “İnsan” olanlar kendilerini ulu bilmeli Allah'ın emirlerini tutmalı ve yasakladığından sakınmalıdır. Nitekim Allah Teâlâ “*Yaş veya kuru her şey apaçık bu kitap içindedir.*” (En'am, 6/59) buyurmaktadır.

“Âbidlerin ibâdetleri”: Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, seferberlik olunca gazâ eylemek, cenâbetten gusül ederek temizlenmektir.

“Âbidlerin arzuları”: Nefse ait arzuları ve dünyâyı terk edip, ahreti sevmektir.

“Âbidlerin halleri”: Âbidler avâm (halk) taifesidir ve kötü tarafları birbirlerini incitmektir. Kibir, haset, buğz, cimrilik ve düşmanlık gibi zaafları her zaman görülür.⁵⁵

O dört *gürûh* 'alâm zâbitleridür
O dördün birisi *âbid*leridür (217)

Şerî'at ehlidür serler keserler
Kavîdür yıl gibi dâyim eserler (218)⁵⁶

İkinci Bölük: “Zâhidler”dir. Bunların aslı “ateş” tendir ve bunlar “tarîkat” taifesidir. Bu sebeple gece gündüz yanmaları, kendilerini yakmaları lâzımdır. Her kim, bu dünyâda kendisini yakarsa, yarın âhirette

⁵⁵ Coşan, *Makâlât Hacı Bektaş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 3; Yılmaz, vd., *Makâlât*, 44-47.

⁵⁶ Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, 295.

türlü azaplardan kurtulacaktır. “Bir kez yanan başka yanmaz” diyen Hacı Bektâş-ı Velî bu konuyla ilgili şu âyet ve hadisi zikreder:

Cenâb-ı Allah şöyle buyurur: “(Kur’ân’a nazîre yazmayı) Bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının; o, inkârcular için hazırlanmıştır.” (Bakara, 2/24)

Nitekim Hazret-i Resûl: “Bu dünyâ, bir derin denizdir; insanların çoğu onun içinde boğulmuşlardır.” buyurmuştur.⁵⁷

“Zâhidlerin ibâdetleri”: Gece gündüz Allah’ı zikretmek, her işe “besmele” ile başlamak, korku ve ümit içinde olmaktır.

“Zâhidlerin arzuları”: Dünyâda âhîret için yararlı işler yapmaktır.

“Zâhidlerin halleri”: İlm-i ledün (gayb ilmi)’ne ermektendir ve kendi bilgilerinden memnûn kalmışlardır. Nereden gelip nereye gittiklerini bilmezler. Çünkü bunlara hidâyet kapısı henüz açılmamıştır. Eriştikleri her mertebeye kendi gayretleri ile gelmişlerdir.⁵⁸

Makâmı zâhidün korhudur iy yâr
Göyünmekdür işi her vakt ü her bâr (1056)⁵⁹

Üçüncü Bölük: “Ârifler”dir. Bunların aslı “su”dandır ve bunlar “mârifet” tâifesidir. Su, hem kendisi temizdir hem de temizleyicidir. Bu sebeple ârif de hem temiz hem de temizleyici olmalıdır. Nasıl ki su temizdir, temiz su herhangi bir kaba girerse o kap suya döner, su gibi temizlenir. Aynı zamanda kendinden başka şey kalmaz ve rengi de belli olur. Pisliği dışarıya atar. Âriflerin arılığı zâhirdir; tekrar aslına erer, birikir. Ârifler katında şirk Allah’a ortak koşmak pistir, içlerinde pislik tutmazlar. Kendileri arıdırlar ve başkalarını da arıtırlar. Âriflerin aslı sudandır ve içlerinde pis şey bulunmaz. Suyun aslı da yeşil cevherdendir ve o cevherin aslı da Tanrı’nın kendi kudretindedir. Bunun için Allah âriflerini sever. Çünkü âriflerin aslı Tanrı’dandır; aslının aslını sevmesi şaşılacak bir şey değildir.

⁵⁷ Bu söz hadis kaynaklarında geçmemektedir.

⁵⁸ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 4-5; Yılmaz, vd., *Makâlât*, 47-48.

⁵⁹ Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, 327.

“Âriflerin ibâdeti”: Tefekkür ile dünyâ ve ahreti terk etmek; himmet nazarıyla velâyet beklemektir.

“Âriflerin arzuları”: Hak Teâlâ'ya ulaşmaktır.

“Âriflerin halleri” ise: Bütün varlığa uyum göstermek ve kötü düşünceye kapılmamaktır.⁶⁰

Çü ‘arîf dimeğün ma‘nîsi iy yâr
Kişi kendüden olmakdur haber-dâr (1061)⁶¹

Dördüncü Bölük: “Muhîb”lerdir. Bunlar “hakîkat” taifesidir ve bunların aslı “toprak”tandır. Toprak teslimiyet ve rızâyı temsil eder. Bu yüzden muhîb de teslimiyet ve rıza içinde olmalıdır. Nitekim Resulullâh (A.S.) “*Her nesne tekrar aslına döner.*”⁶² buyurmuştur.

“Muhîblerin ibâdeti”: Allah’a yalvarma, seyir ve gözlemdir.

“Muhîblerin arzuları”: Allah’ı bulmak, kendilerini yitirmek, canları muratlarına ermek ve halleri birleştirip bir olmaktır.

“Muhîblerin halleri”: Muhîbler Tanrı’yı kendilerinden, kendilerini de Tanrı’dan bilir. Hacı Bektâş şu hadisi delil gösterir: “*Her kim kendini bilirse, şüphesiz Rabbini da bilir.*”⁶³

Muhîblerin sözlerinin hakîkati insanın kendi içindedir, başka yerde arayan bulamaz. Bu sebeple bir insan kendini bilmeyince Tanrı’yı bilemez. Nitekim Allah şöyle buyurur: “*Biz ona sizden yakınız, fakat göremezsiniz.*” (Vâkıa, 56/85). Bir âyette de şöyle der: “*... ve biz ona şab damarından daha yakınız.*” (Kâf, 50/16).

Âbidler, zâhidler ve ârifler da’va (zâhir ehli) muhîbler ise ma’nâ (bâtın ehli) taifesidirler.⁶⁴

⁶⁰ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 5-7; Yılmaz, vd., *Makâlât*, 48-52.

⁶¹ Güzel, *Hacı Bektâş Velî ve Makâlât*, 327.

⁶² İsmâil Hakkı, *Rûhü'l-Beyân* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2010), 1/171.

⁶³ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/262.

⁶⁴ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 7-9; Yılmaz, vd., *Makâlât*, 52-59.

*Muhibbun ma'nisi sevmiş dimekdür
Ki bunun artuğı fâsid emekdür (1065)⁶⁵*

Hacı Bektâş-ı Velî insanı anlattığı bölümde; kâinatın temelini oluşturan dört nesne “Anâsır-ı Erbaa”(hava, su, toprak, ateş)’dan yaratılmış insanın dört bölüğü, dört bölüğün asılları, ibâdetleri ve halleri hakkında özetle bu şekilde bilgiler vermektedir. İnsan yaratılışındaki maddeye göre bir yola yönelmektedir. Dört bölüğün her biri bir tarikat kapısını ve o kapının makamlarını temsil etmektedir. Hacı Bektâş-ı Velî pek çok âyet ve hadis delil getirmekte, hikâye ve temsillerle konuyu izâh etmektedir.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı'nda “Mârifet”:

“Mârifet”i bildiren yedinci bölümde Hacı Bektâş-ı Velî şöyle der:
“Gönül; büyük bir şehirdir ki Hak Teâlâ Arştan yerin altına kadar her ne yarattıysa o şehirde vardır ve o şehre sığar. O şehirde iki sultan vardır; Bunlardan biri “rahmânî”, biri “şeytânî”dir.”⁶⁶

Gönül kim bir ulu şehridi bildün
Bu şehrin sen yarağun nice kıldun (951)

Varıdı şehir içünde iki sultân
Birisi *akhdı* birisi *şeytân* (952)⁶⁷

“Rahmânî sultan”ın adı “akıl”, nâibi “îmân” ve subaşı “miskinlik”tir.

Yüreğin sağ kısmında yedi kale vardır. Hak Teâlâ her bir kalede bir muhafız bulunur. O muhafızlar şunlardır: 1. İlimdir. 2. Cömertliktir. 3. Hayâ (utanma)’dır. 4. Sabırdır. 5. Perhizkarlıktır. 6. Korkudur. 7. Edebtir.⁶⁸

⁶⁵ Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, 324.

⁶⁶ Coşan, *Makâlât Hacı Bektaş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 23; Yılmaz, vd., *Makâlât*, 85.

⁶⁷ Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, 328.

⁶⁸ Coşan, *Makâlât Hacı Bektaş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 23; Yılmaz, vd., *Makâlât*, 85.

Bunlar “rahmânî” olanlardır. İnsan bu halleri hakkıyla yerine getirdiği zaman, Allah insana “ilham”, “anlayış”, “aşk”, “şevk” ve “muhabbet” ihsan eder. Bunlar “cân”a girer ve cân dirilir. Akla girince; akıl geleni gideni anlar. Çünkü bütün nesnelere cânla dirilir; fakat cân da “mârifet”le dirilir. Mârifetli cân, erenler cânıdır; mârifetsiz cân ise hayvanlar cânıdır. Cân, iki türdür; biri “cân”, biri de “cânân”dır.⁶⁹

Rahmânî olana yönelince Allah sevgisi; şevk, zevk, gönül içinde ateş gibi kopar; vücuda yayılır ve o şekilde hareket başlar. O hareket Allah'ın dostluğu içindir; helâldir.

“*Kendi nefisini bilip öğrenen Rabbini hakıyla bilir.*”⁷⁰ Hadisinin işaret ettiği üzere insanın “*kendisini bilmeye*”sinin gerektiğini belirtmenin sebebi, bir insan, “rahmânî” ile “şeytânî” olanı ayırmayı bilmeyince kendini de bilmemesidir. Bir insan kendini bilmeyince Allah'ı da bilmez. Her kim ki “rahmânî” ile “şeytânîyi” ayırmasını bilirse, o kişi kendisini de bilmiş olur.

Makâmı ‘ârifün bellü beyân kıl
Nedür fı’li eyit bize ‘ayân kıl (1060)

Çü ‘ârif dimeğün ma’nîsi iy yâr
Kişi kendüden olmakdur haber-dâr (1061)

Zîrâ kim kendüzin bilmek kişiye
Gerekdür cümle irkeğe dişiye (1062)⁷¹

Bir kişi ne zaman kendini bilirse “aşk” gelir, o kişiyi Hak'tan yana çağırır. O kişi Hak yolunda ilerler. Her kim ki kendini bilmezse, Allah'ı dahi bilmez. Muhibler (Hakikat Ehli), “Hakke'l-yakîn” derecesinde Allah'ı bilenlerdir. İlim ve mârifetin insanların bölük ve hallerine göre dereceleri vardır. Dedikodu, dâvâ ve şüphe âbidleridir; ibâdet, korku, ümit ve “ilme'l-yakîn” zâhitleridir; tefekkür, sohbet, velâyet beklemek ve

⁶⁹ Yılmaz, vd., *Makâlât*, 86.

⁷⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/262.

⁷¹ Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, 327.

“ayne'l-yakîn” âriflerin; münâcaat, müşâhade ve “Hakke'l-yakîn” muhiblerindir.

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre: “Mârifet” bâkî dervişlik, ezeli saâdet, ebedî devlet ve sonsuz sıhhattir. Her kime değdiyse rahatlık onundur.⁷²

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı'nda “Şeytan”:

“Gönül” şehrinin “şeytânî sultanı”nın adı “İblis”tir. Şeytanın nâibi “nefis”tir. Yüreğin sol kısmında da yedi kale vardır. Her bir kalede bir kapıcı bulunur. O muhafızlar şunlardır: 1. Kibir 2. haset, 3. Cimrilik 4. Açgözlülük 5. Öfke 6. Gıybet 7. Kahkaha ve maskaralıktır. Bu yedi nesne Şeytanın subaşları yani muhafızlarıdır.⁷³

Yüreğin sol kulağında bulunan bu yedi kalesindeki yedi muhafız, yüreğin sağ tarafındaki kalelerdeki muhafızlara havale edilip vekil kılınmıştır. Şöyle ki; haset, cimrilik, açgözlülük dünyâyı terk etmekle gider. Öfke, gıybet, kahkaha ve maskaralık da perhizkârlıkla yenilir. Bunların hepsi sabırla hayra döner. Kibrin aslı “şeytânî”, tevazuununun aslı “rahmânî”dir. Kibir yerine miskinliği tercih etmek gerekir. Hasedin aslı “şeytânî”, ilmin aslı “rahmânî”dir. Haset yerine ilmi seçmek gerekir. Cimrilüğün aslı “şeytânî”, cömertliğin aslı “rahmânî”dir. Cömertliği cimrilığe tercih etmek gerekir.

İnsan Allah Teâlâ'nın dilediğine yönelmelidir. Zira: Edep dileyen korkuyu, korku dileyen perhizkârlığı; perhizkârlık dileyen sabrı, sabır dileyen utanmayı, utanmak dileyen cömertliği, cömertlik dileyen miskinliği, miskinlik dileyen ilmi, ilim dileyen mârifeti, merhamet dileyen cânı, cân dileyen aklı, aklı dileyen Allah'ı sever ve Allah da onları sever. Bu hasletlerin on ikisi de birbirlerine vekil kılınmıştır ve “rahmânî sultan”ın nâibi olan îmân askerlerinin komutanları bunlardır. Bu on iki türlü hasletin biri eksik olursa, îmân tam olmaz. Bunlar iyi makamlardır ve bunları korumayan Tanrı'dan da mârifeti bilmekten de uzak olur. Allah Teâlâ'nın cemâlini görmekten mahrum kalır.

⁷² Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 23-30.

⁷³ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 31; Yılmaz, vd., *Makâlât*, 59-60.

Buna karşılık; maskaralık dileyen gülmeyi, gülmek dileyen gıybeti, gıybet dileyen öfkeyi, öfke dileyen açgözlülüğü, açgözlülük dileyen cimriliği, cimrilik dileyen hasedi, haset dileyen kibri, kibir dileyen teni, ten dileyen hevâyı, hevâ dileyen nefsi, nefis dileyen İblis'i sever; Allah Teâlâ'yı sevmez. Bu kötü makamlar üstün tutulup, iyi on iki türlü nesne yerine gelmeyince, insan Hak'dan tarafa yönelemez. Çünkü bu on iki türlü huy hem mârifetin hem de îmânın düşmanıdır. "Akıl askerinin", "şeytân askerini" yenmesi rahmânî olan hasletlere yönelmekle olur.⁷⁴

Hacı Bektâş-ı Velî insana kendini ve hasletlerini öğreterek doğruya yönelmesini sağlamaya çalışır. Zira gönlündeki "rahmânî" olanı seçmek öncelikle "îmân" ve "akıl" ile mümkündür. "Şeytânî" olan kötü hasletler ise nefse uymakla ortaya çıkar. Bu yüzden insan tercihini kendisi yapacaktır.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Makâlâtı'nda "Tevhîd":

Tevhîd Allah'ın bir oluşuna inanmaktır. Allah'ın zatını, aklen tasavvur edilen ve zihnen tahayyül edilen her şeyden tecrit etmektir. Hacı Bektâş-ı Velî Makâlât'ta İslam dîni ve tasavvufunun temel inanç esası olan "tevhîd" bahsine de yer vermektedir. Allah'ın birliğini, varlığını, sıfatını, mülkünü, azametini, izzetini, celâlini, nimetlerini, intikamını, lütfunu, muhabbetini, rahmetini, hikmetini ve hayrını anlatırken Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerim'de bizzat kendisi hakkında bildirdiği âyetler vasıtasıyla konuyu izah etmiştir. Bu âyetlere birkaç örnek vermek gerekirse:

Allah insanlara "*Ve Tanrımız tek bir tanrıdır, ondan başka tanrı yoktur, çok rahmetli, çok merhametlidir.*"(Bakara 2/163) âyetiyle birliğini (tevhidi); "*Allah ki o gökleri ve yeri yaratmıştır.*" (İbrâhîm 14/32; Secde 32/4) âyetiyle varlığını; "*Göklerin ve yerin hükümranlığı onundur.*" (Bakara 2/138) âyetiyle mülkünü; "*...Bana uyun ki Allah da sizî sevsin.*" (Âl-i İmrân 3/31) âyetiyle muhabbetini; "*Kim Allah'a dayanırsa o, ona kâfîdir.*" (Talâk 65/3) âyetiyle kifâyetini; "*Allah insanlara karşı çok merhametlidir.*" (Ahzâb 33/43) âyetiyle rahmetini; "*Ve Allah sizce evvelce bilmediğimiz şeyleri öğretir.*"

⁷⁴ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 31-35; Yılmaz, vd., *Makâlât*, 60-67.

(Bakara 2/151) kullarına ilim öğretildiğini bildirmiştir. Bunlardan başka Allah Teâlâ sayılamayacak kadar çok şey bildirmiştir...

O halde Allah Teâlâ her ne bildirdiyse hepsine inanıp, şükredip minnet duymak gerekmektedir. Sonra insanın kendisini de bilmesi gerekir. Nitekim Peygamber (A.S.) "*Kendi nefisini bilip öğrenen Rab'ını hakıyla bilir.*"⁷⁵ buyurmuştur.

Allah bilinmek istediği için âlemleri ve insanı yaratmıştır. Ayrıca insan Şeyh Gâlib'in de:

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen (Tercî-i Bend, 9/2)⁷⁶

Kendine dikkatlice bir bak; sen âlemin özüsün, sen varlıkların gözbebeği olan insansın diyerek ifade ettiği üzere insan, küçük bir âlem mahiyetindedir. Bu yüzden tasavvufta kendini bilen Rabbini bilir anlayışı kabul edilmektedir.

Hacı Bektâş-ı Velî mârifet ehlinin "tevhîd" anlayışını anlattığı bölümde kâinatta olan her şeyin insan vücudundaki örneklerini tek tek izah etmektedir. Şöyle ki:

*"Kim kendinin fânî olduğunu bilirse, Rabbinin bâkâlığını anlar. Muradınca kendini bilsin. Bilmek, birinin biri hakkında "falandır ve filanın oğludur filan yerededir." diye bilgi sahibi olması demek değildir. İlimle araştırmalı, izlemeli, gözlemeli ve arştan yerin altına kadar her ne varsa kendinde bulmalıdır. Şimdi gökle yer arasında birçok nesne vardır. Fakat insandan ulusu yoktur. Bütün yaratılmış nesnelere en üstünde arş vardır. Arşta on sekiz bin kandil aslıdır. Onlar Çalap Tanrı'nın hazineleridir ve on sekiz bin âlemdir. Ama hepsinden yukarı arş vardır. İnsan vücudunda da en yukarıda baş vardır. Baş, arşa benzer. Can hazineleri de baştır. Şimdi, o; akıl, ilham, idrak, aşk-ı dîdâr ve mârifet de hazinelerdir ve başta aslıdır. Mârifet, yalnız bin arş gibidir. Başta aslı duranların her birisi de bin mülkten üstündür..."*⁷⁷

⁷⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/262.

⁷⁶ Şeyh Gâlib, *Dîvân*, haz. Naci Okçu (PDF: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü).

⁷⁷ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 38-39.

Makâlât'taki bu gibi örneklerden anlaşıldığı üzere Allah kâinatta her ne yaratmışsa hepsi belki de daha fazlası insanoğlunda vardır. Allah Teâlâ'nın zâhiri ve bâtını vardır: Zâhiri bu dünyâ, bâtını öteki dünyâdır. Fakat bu dünyâ, sonunda harap olacaktır.⁷⁸ Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre, insan Tanrı'nın zâhir yönünü görmek ve anlamak için gözünü açması, görmesi ve işitmesi gerekir. Allah'ı dileyen âleme ve kendine mârifet nazarıyla bakmalıdır.

"*And olsun biz, Âdemoğullarını üstün kıldık, karada ve denizde taşıtlara yükledik.*" (İsrâ 17/70) âyetiyle bildirdiği üzere Tanrı, dünyâda ve âhirette her ne yaratmışsa insanı sevdiği için ona vermiştir; kendini dahi vermiştir. Gökler insanın örtüsü; yerler döşegi; ay ve güneş kandili; yemişler nimeti; yıldızlar merkebi; melekler tapıcısı; cennet makamı; hûriler eşleri; Rıdvân kapıcısı; Ka'be kiblesi; Kurân inancı; Muhammed Mustafa (A.S.) şefaathisi; Âdem (A.S.) atası; Havva annesi; bayram günü güvenci; cuma günü şifasıdır. İnsanlar birbirilerine kardeştir. Kullar, Allah'ın; Allah da kullarıdır.⁷⁹

Hacı Bektâş-ı Velî'ye göre: Gökte Beytül-Ma'mûr, dünyâda Kâbe vardır. Fakat gönül ikisinden de kıymetlidir. Çünkü "gönül" Âlemin Padişâhı'nın nazargâhıdır. Yere göğe sığmayan Allah mümin kulunun gönlüne sığımıştır. Allah ile bütün nesnelere arasında perde vardır; fakat gönül ile Allah arasında perde yoktur. Bu yüzden müminin gönlü Kâbe'ye benzer. Kâbe'ye gidene kılavuz gerekir. Kur'ân kılavuzdur, gönle yoldaş Allah'tır.⁸⁰

"... *Biz o kişiye sizden daha yakınızdır, ama görmezsiniz.*" (Vâkıa 56/85) âyetiyle bildirdiği üzere Hak Teâlâ, ne zaman beni isterseniz kendinizde isteyin bulursunuz; çünkü ben size vücudunuz içinde canınızdan daha yakınımdır buyurmaktadır. İnsana candan; Tanrı'ya da kuldandan yakın yoktur. O halde, kendini bilen Hakkı bilir. Hak Teâlâ'nın varlığını bilir; fakat niteliğini bilmez.⁸¹ Nitekim can, tene yakındır; Allah'ı da kullarına yakındır. Tenin dirliği can iledir; âlemin dirliği de Tanrı iledir.

⁷⁸ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 46.

⁷⁹ Yılmaz, vd., *Makâlât*, 109-110.

⁸⁰ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 47-48.

⁸¹ Coşan, *Makâlât Hacı Bektâş-ı Velî*, sad. Hüseyin Özbay, 48.

Tanrı'nın varlığı bilinir ama niteliği bilinmez: “*O'na benzer hiçbir şey yoktur, O bütün söylenenleri işitir, bütün yapılanları görür.*” (Şûrâ 42/11)

Hacı Bektâş-ı Velî Makâlât'ta “tevhid” meselesini bu şekilde ele almaktadır. Allah bilinmek istemiş ve kâinatı ve onun bir çekirdeği mesâbesinde olan insanı yaratmış ve zâhirî sıfatlarını kâinatta ve insanda derç etmiştir. Allah'ın bir de bâtinî yönü vardır ki onu da mümin kulunu kalbine sığdırmıştır. Kişi Allah'ı bulmayı dilerse gönlüne yönelmeli, onu nefsin arzularından arındırmalıdır ki: bu ancak şerîat, tarîkat, mârifet ve hakikat mertebelerini aşarak, İlâhî sırta ve hakikate ermekle mümkün olacaktır.

SONUÇ

Fikirleri, eserleri ve öğretileri ile yüzyıllar boyunca Türk-İslâm medeniyetini aydınlatan kandillerden birisi olan Hacı Bektâş-ı Velî, Mâkâtı'nda aktardığı temel inanç, ahlak ve mistik öğretileri ile insana Tanrı'yı, insanı ve kâinatı anlatmaya çalışmıştır.

Hacı Bektâş-ı Velî Makâlâtı'nda aslında Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde bildirilen temel Dînî ve ahlâkî değerleri anlatmaktadır. Mutasavvıfların gayesi insanları iyi birer kul, ahlâklı birer insan olarak yetiştirmektir. Tanrı'nın varlığına, birliğine ve sıfatlarına inanan, kâinatın ve insanın farkında olan; îmân, ahlâk, akıl, ilim ve mârifet yönünden güçlenmiş bireyler yetiştirmek temel amaçtır.

Hacı Bektâş-ı Velî bu amacı Allâh'ın cemâl sıfatlarına işaretle insanları sevdirecek, kâinata ve insana ayna tutarak, yaratılışın hikmetlerini açıklayarak gerçekleştirmektedir. Bu yüzden de en çok önem verdiği hakikatler; tevhîd, îmân, akıl, mârifet ve gönüldür.

Biz bu çalışmada özellikle eserin muhtevâsı, “Dört Kapı - Kırk Makam” ilkesi üzerinde durmaya çalıştık. Eserde tespit ettiğimiz en temel mevzûlar olan “îmân”, “mârifet”, “tevhîd” kısmen de “insan” ve “şeytan” bahislerinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin görüşlerini aktarmaya çalıştık.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed b. Abdülhadî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlî'l-İlbâs ammâ İštehera mine'l-Ebâdîs alâ Elsineti'n-Nâs*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, yy.
- Ali Ulvî Baba, *Bektâşîlik Makâlâtı*. çev. İsmail Kasap – Yusuf Turan Günaydın, İstanbul: Horasan Yay. 2006.
- Aydın, Mehmet S. “İnsân-ı Kâmil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/330. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2000.
- Coşan, M. Esad. “Hacı Bektaş ve Makâlâtı'nın Arapça Aslı Hakkında”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 45 (2013).
- Coşan, M. Esad. *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlâtı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doçentlik Tezi, 1971.
- Coşan, M. Esad. *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlâtı*. sad. Hüseyin Özbay. İstanbul: Seha Neşriyat, 1986.
- Coşan, M. Esad. *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 1965.
- Coşan, M. Esad. *Makâlât-ı Hacı Bektaş-ı Velî İnceleme, Manzum ve Mensur Metin, Sadeleştirme*. ed. Necdet Yılmaz. İstanbul: Server İletişim Yay. Akademik Çalışmalar Serisi, 2013.
- Çetinkaya, Bayram Ali. “Bir Anadolu Ereni Hacı Bektaş-ı Velî: Hayatı, Eserleri ve İnsan Anlayışı”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1999).
- Duran, Hamiye. *Velâyetnâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2007.
- Eraslan, Kemal - Tosun, Necdet. *Yesevî'nin Fakr-nâmesi ve İki Farsça Risalesi*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yay., 2017.
- Gülsoy, Yüksel. “Hünkâr Hacı Bektaş Velî'nin Velâyetnâmeye Göre Söylencevi Kimliği ve Türk Tasavvufu Üzerindeki Etkileri”. *Hacı Bektaş-ı Velî ve Takipçileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Türk Ocağı Yay., 2020.
- Güzel, Abdurrahman. *Hacı Bektaş Velî ve Makâlâtı*. Ankara: Akçağ Yay., 2002.

- Hacı Bektaş Veli. *Fatıha Tefsiri*. haz. Hüseyin Özcan. İstanbul: Demos Yay., 2011.
- Hacı Bektaş Veli. *Fevaid*. haz. Baki Öz. İstanbul: Horasan Yay., 2008.
- Hacı Bektaş Veli. *Makâlât-ı gaybiyye ve kelimât-ı ayniye*. haz. Gıyasettin Aytaş - Hacı Yılmaz. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi, 2009.
- Hacı Bektaş-ı Velî, *Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî: Vilâyet-nâme*. haz. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1958.
- Hoca Ahmed Yesevî. *Dîvân-ı Hikmet*. ed. Mustafa Tatçı. Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 2017.
- İsmâil Hakkı. *Râhü'l-Beyân*. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 2010.
- Korkmaz, Seyfullah. “Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş-ı Velî Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 (2001).
- Köksal, M. Fatih. “Hacı Bektaş-ı Velî'nin Ölüm Tarihi Hakkında”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 98 (2021).
- Maden, Fahri. “Yeniçerilik-Bektaşılık İlişkileri ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşiler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 73 (2015).
- Noyan, Bedri. *Hacı Bektaş-ı Velî Manzum Vilâyetnamesi*. İstanbul: Can Yay., 1996.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Hacı Bektaş-ı Velî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.14/ 455-458. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
- Özcan, Nurgül. “Hacı Bektaş Velî'nin Hadis-i Erbaîn Adlı Eseri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 0/64 (2012).
- Şardağ, Rüştü. *Her Yönüyle Hacı Bektaş-ı Velî ve En Yeni Eseri Şerb-i Besmele*. İzmir: Karınca Matbaacılık, 1985.
- Şeyh Gâlib, *Dîvân*, haz. Naci Okçu. PDF: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, yy. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0>

Şimşek, Yaşar. “Hacı Bektaş Veli'nin Fatiha Tefsirinin Bilinmeyen Bir Nüshası”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 77 (2016).

Tatçı, Mustafa. *Dîvân-ı İlâhiyât*. İstanbul: H Yay., 2014.

Yıldız, Harun. “Hacı Bektaş Velî ile Ahi Evran İlişkisi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 61 (2012).

Yılmaz, Ali vd. *Makâlât*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2010.